

ICC

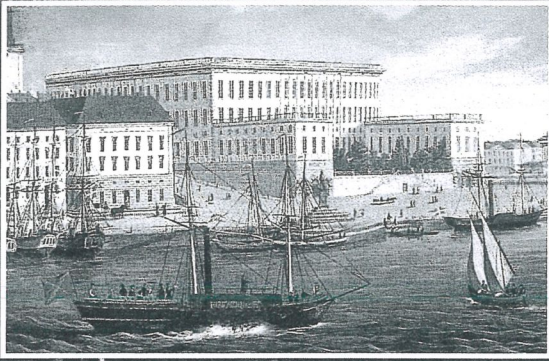
g331

15
sidor privat-
annonser i färg!

Nr 5 • Maj 1996 • Pris 34 Skr
• 39 Nok • 34 Dkk (inkl. moms)

Antikbörseren

ALLT OM AUKTIONER

*Ett gult
slott!?*

**Börja
samla
tenn**

Skattjakt på

Antikmässan

IDSAM 0302-05

05

Svensk Rembrandt såld utomlands

Antikhandlaren Bengt Janson, medlem i Antikbörsens Expertpanel och känd från TV:s Antikrundan, tycker att tennet förtjänar en högre status på dagens antikmarknad. Genom historien har silverföremålen alltid placerats på finhyllan medan gammalt tenn förpassats till skrothögen eller gjutits om till tennsoldater. Idag är tennföremål därför betydligt mer sällsynta än silverföremål, men blir ändå ofta oförtjänt lågt värderade. Det finns många fina fynd att göra ute på marknaden!

En så kallad kallskål, ett slags serveringskäril avsett för kall mat, stämplat av Balzar Rokus, Arboga 1751.

Bengt Janson om ett underskattat samlarområde

Börja samla

Ljustake med gustaviansk pärlstav, stämplad Carl de Flon, Växjö 1789.

Intresset för svenska tennföremål har gått upp och ner under 1900-talet. De stora tennsamlarnas dokumenterade samlingar lades upp under 1900-talets första hälft. På en Bukowskiauktion under det tidiga 1960-talet skingrades en av dessa samlingar, tillhörande den legendariske tennforskaren Albert Löfgren. När jag själv i början av 1970-talet började intressera mig för antikmarknaden hade tennföremål hög status och ett tennstop kostade minst 2 000 kr. Under 1980-talet stagnerade intresset och priserna dalade. På de stora kvalitetsauktionerna ströks de tidigare obligatoriska tennavdelningarna.

Under de senaste åren har dock trenden vänt en aning. Ett gott tecken är att Nordén auktioner numera har återkommande välmatade tennavdelningar. Även Stockholms Auktionsverk har sedan något år tillbaka en liten tennavdelning. Göteborgs Auktionsverk har alltid tenn på sin kvalitet, men lika förvånande dyker det upp unika objekt på de vanliga veckoauktionerna. På Söder-

köpings vår- och höst-auktioner finns alltid ett rejält utbud av tenn. Anrika Bukowskis fortsätter däremot att förpassa flertalet intressanta tennpjäser till sina månadsauktioner, ofta med en knapphändig katalogisering.

I stället för silver

Tenn är en silverglänsande och mjuk metall. Under en lång tid har den fungerat som en ersättningsvara för det dyrare silvret. Men

Nordén auktioner har numera välmatade tennavdelningar på sina auktioner.

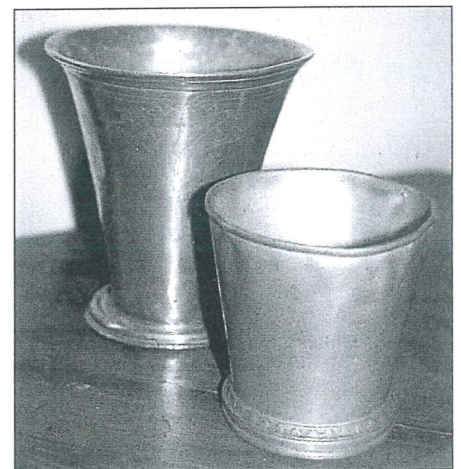
tenn har också den dubbla egenskapen att det kan bevara kylan hos kalla drycker eftersom tenn är en dålig värmeledare. Därmed har också tenn en termoseffekt -

Tenngjutaren och silversmeden tillverkade i mångt och mycket samma föremålstyper. Tennföremålen gjöts i formar och efterarbetades medan silverföremålen smiddes

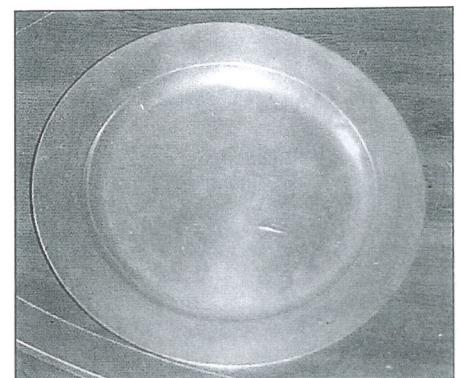
Tenn

värmen bevaras hos den lagade och varma maten. Tennet är giftfritt till skillnad från till exempel koppar och bly. Under lång tid har kopparföremål som använts till matberedning och servering förtennats. Även järnföremål har förtennats för att järnet ej skall rosta, och tennfolie har använts vid framställning av spegelglas. Tenn och tennytor är också lätta att hålla rena med diskmedel och varmt vatten.

av silverplåt med hjälp av en hammare. Gjutformerna gjordes av bland annat chammotte, gips, lera, bly, sten och så småningom av mässing och järn. Formar av sten och metall var dyra att framställa och användes under en mästares hela yrkesverksamma tid. Formarna kunde därefter överlätas till efterträdaren. Andra enklare gjutformar gick förlorade efter varje gjutning. Sådana formar användes vid tillverkning av udda före-

Två bägare, den lilla tillverkad av N P Cronius, Stockholm, som bara gjort ett tiotal föremål totalt.

Fat med pärlkant med hertig Fredrik Adolfs ägarmärke, tillverkat i Västerås och har tidigare stått på Tullgarns Slott.

Forts nästa sida

Tennstämplar genom historien

1485 - påbjöds, efter kontinental förebild, att guld- och silversmeder skulle sätta sitt märke (mästarstämpel) på sina förfärdigade arbeten för att kvalitén skulle garanteras.

1545 - I en liknande formulering i skråordningen för Stockholms gryt- och kannngjutare skulle tenngjutaren med sin mästarstämpel garantera tennkvalitén och att arbetet var fullgott.

1622 - Tenngjutaren ålades att också på sina arbeten slå in en stadsstämpel.

1694 - En kunglig förordning reglerade de olika tennkvalitéerna:

Fyrstämplat tenn (Engelskt tenn) - Det bästa tennet som höll 97% skulle förses med fyra stämplat; två mästarstämplat och två stadsstämplat.

Trestämplat tenn (Svenskt tenn) - Mellankvalitén som höll 83% och skulle förses med tre stämplat.

Tvåstämplat tenn (Gement tenn) - Lägsta kvalitén som höll cirka 67 % tenn utblandat med bly, antimön eller vismut skulle förses med två stämplat (en mästarstämpel och en stadsstämpel).

Samtidigt infördes årsbokstäverna A för 1694, B för 1695 och så vidare.

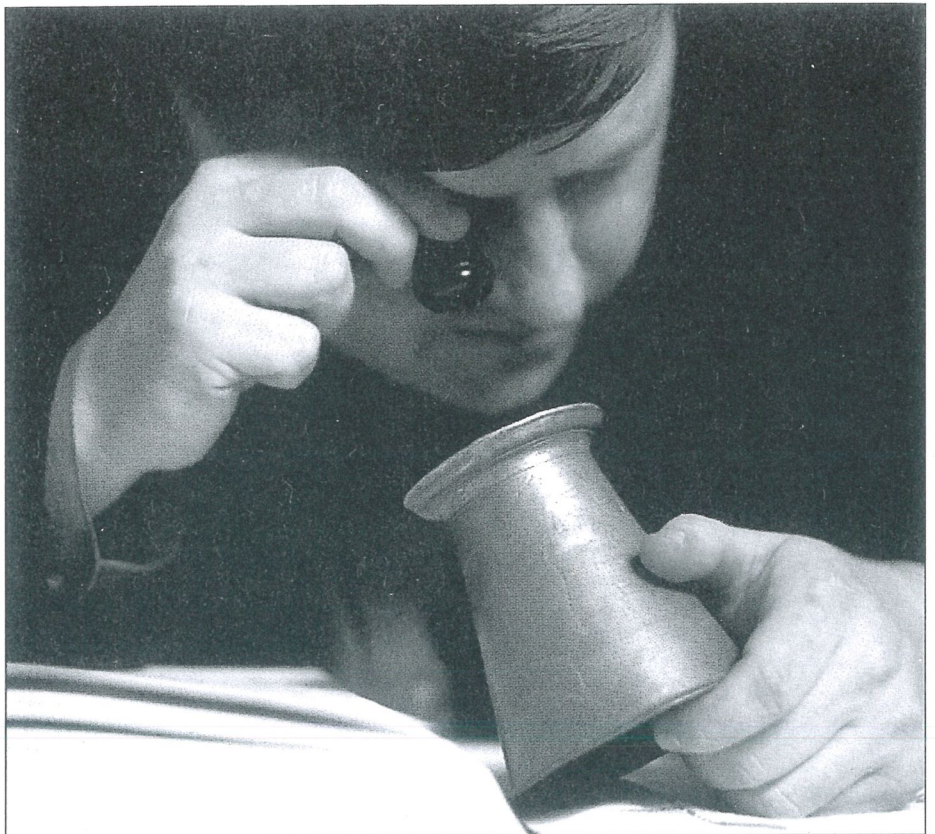
1754 - införs en statlig kvalitetskontroll av tennföremål. En garantistämpel skall sättas på varje godkänt föremål: en vapensköld med tre kronor på randig botten.

1759 - en ny för hela landet gemensam bokstavskod införs. A - 1759, B - 1760 och så vidare.

1783 - en ny årtalskod införs eftersom alfabetet tog slut. Bokstaven A skulle följas av siffran 2 så att A 2 = 1783, B 2 = 1784 och så vidare. X 10 = 1996.

Eftersom alla tenngjutare inte konsekvent följde stämpelsystemet till punkt och pricka, i synnerhet inte i landsorten, kan stämpeltydandet för föremål före år 1783 vara aningen problematiska.

Bengt Janson studerar stämplatarna på en bägare från Stockholm.

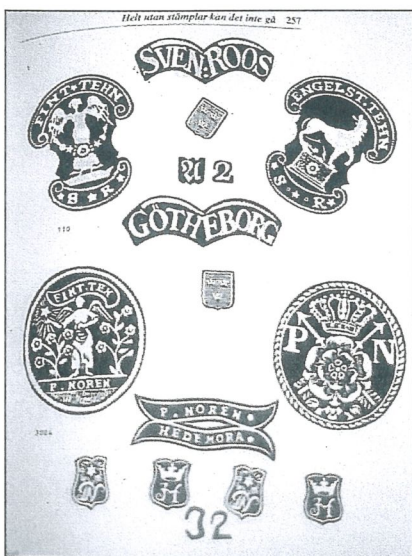
mål och specialbeställningar. Efterarbetning skedde med hjälp av bland annat svarv, hammare, lödverktyg och stickverktyg för graveringar och så kallad fräckling, det vill säga zick-zack-formade dekorer i form av blomrankor, monogram och initialer.

I Sverige omnämns de första tenngjutarna, eller kannngjutarna i Visby stadslag från mitten av 1300-talet. Under 1400-talet är flera kannngjutares namn kända i Stockholm. Även i Uppsala, Skänninge och Kalmar är kannngjutare omnämnda i bland annat brev från 1400-talet. Det hittills äldsta svenskstämplatade föremålet finns att beskåda på Nordiska Museet i Stockholm och är en

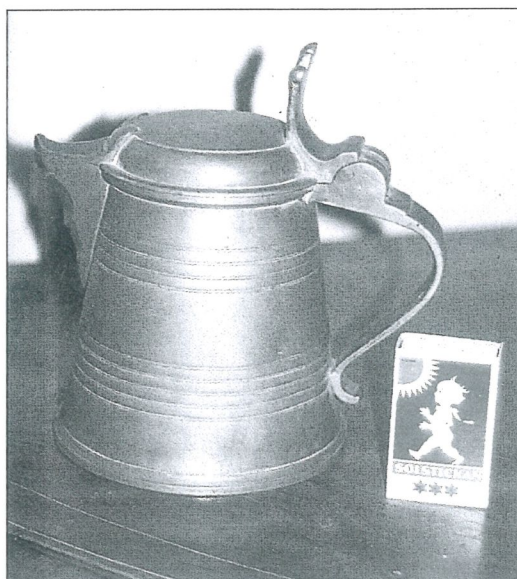
disk eller tallrik stämplat av Hans Hoffelt, Stockholm omkring år 1540.

Tennsamlarens Bibel

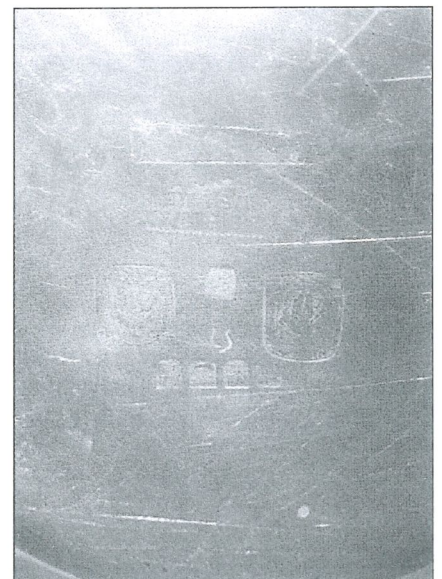
Två tennforskare har betytt oerhört mycket för vår kunskap om de svenska tenngjutarnas verksamhet. Albert Löfgren kartlade Stockholms Kannngjutareämbete. Birger Bruzelli skapade en, så komplett som möjligt, sammanställning av alla Sveriges tenngjutare, deras tillverkning och stämplat. Bruzellis banbrytande bok "Tenngjutare i Sverige", utkom 1967. Detta är verkligen en tennsamlarens "Bibel"! Envisa rykten har gjort gällande att Bruzelli skulle publicera

Exempel på stämplat av Sven Roos, Gbg, och Peter Norén, Hedemora. Notera de stora ros- och ängelstämplatarna som betecknar kvalitét.

Halvstov (= 0,66 l) av Melchior Leffler, Visby 1795.

Fat med stämplat av Johan Gustav Ryman, Stockholm. Exempel på fyrstämplat tenn.

”Jag har upplevt den tid då tennfat köptes och såldes per kilo på min uppväxtorts skrotfirma. Jag har också besökt hundgårdar och hönshus där man förvånat hittat tennfat som fungerat som djurens matskålar.”

ett supplement, det vill säga allt sådant som framkommit vad gäller stämplat och mästare sedan 1967. Många är vi som väntar och hoppas på detta.

För den som vill veta mer detaljer om stämplat och avvikelser med mera rekommenderas läsning av inledningen till Bruzelis bok.

Att samla tenn

Det finns antagligen lika många skäl till att samla tenn som det finns samlare. Många tycker att tennföremål är vackra. Formvärlden är densamma som silvrets. Silverföremål har dock i hög utsträckning bevarats, eftersom människor i skilda tidsepoker alltid vetat att silver är ”fint och dyrbart”. Tennföremål har däremot uttrangerats och återanvänts på ett helt annat sätt. Hur många tennföremål har inte blivit till tennsoldater i början av 1900-talet eller offer för skrotinsamlingar under krigsperioderna under 1900-talets första hälft. Självt har jag upplevt den tid då tennfat köptes och såldes per kilo på min uppväxtorts skrotfirma. Jag har också besökt hundgårdar och hönshus där man förvånat hittat tennfat som fungerat som djurens matskå-

lar.

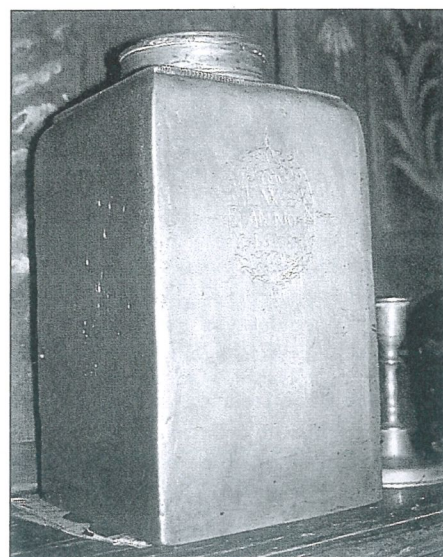
Tennföremål är alltså betydligt mer sällsynta än silverföremål. Tennpjäser före år 1700 måste betecknas som extremt sällsynta och föremål tillverkade före år 1750 är rariteter. Utbudet av tenn från 1700-talets senaste hälft och 1800-talet är större men inte jättelikt.

Samlarområden

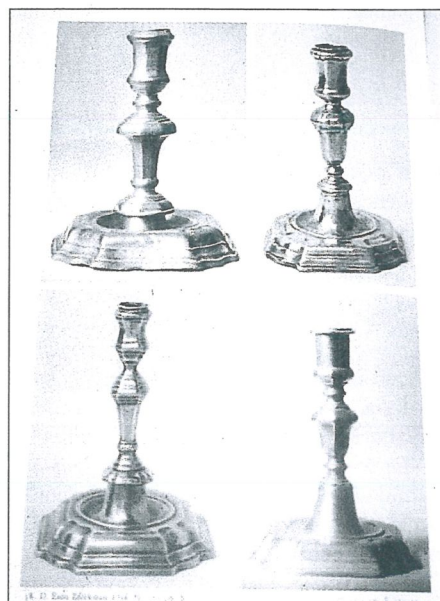
Man kan samla ”vackra former”, ”tennets stilutveckling” eller en viss stilepok. Vanligare är nog att man samlar på en viss stad eller till och med en viss mästare. Små städer tennstillverkning kan vara så liten att ett föremål som kommer ut på marknaden kan vara en sensation. Exempel på sådana städer är Gränna, Ängelholm och Askersund.

Många vill använda sitt tenn, och det tycker jag är helt i sin ordning. Hur många vackra serveringsföremål finns det inte i tennets formvärld? Om man inte äter på tenn-tallrikar, används de ofta som kuverttallrikar. Soppa eller pasta ur en tennterriner är en estetisk upplevelse, liksom de populära ljusstakarna som både är dekorativa och fyller en ljusbringande funktion på ett middagsbord.

Forts nästa sida

Flaska med gravyr och stämplat, 1638.

Exempel på ljusstakar i senbarock.

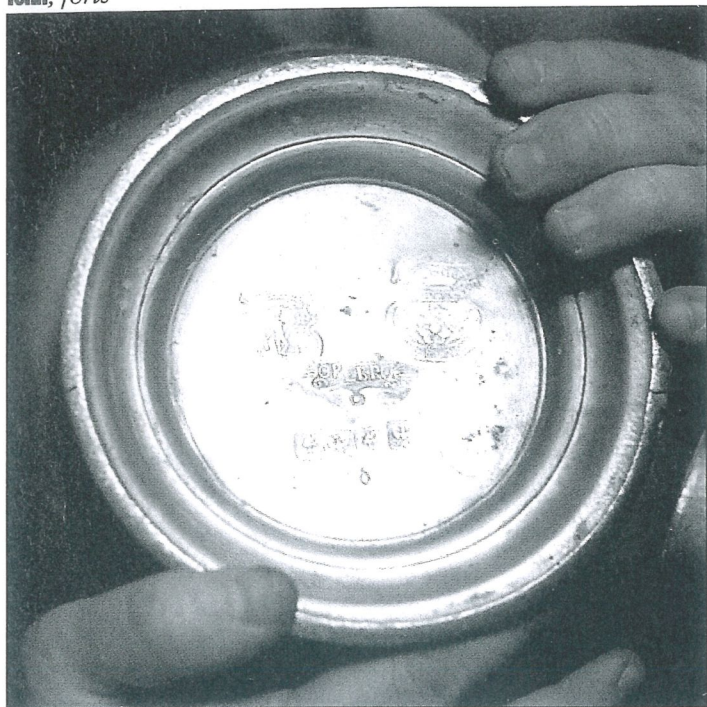

Stämplarna är svåra att tyda, men det förefaller vara Michael Pontan i Karlskrona som tillverkat denna kallskål.

Köpråd

- * Köp efter eget tycke och smak - det är det allra bästa inköpsområdet!
- * Se inget som en kortsiktig investering!
- * Skaffa Birger Bruzelis "Tenngjutare i Sverige", läs och begrunda!
- * Börja bygg upp en liten samling!
- Samla inte kvantitet utan kvalitet.
- * Var inte rädd för att använda Ditt tenn!

- * Tenn stämplat under 1800-talets förra hälft utan större lagningar och andra defekter - mycket prisvärt!
- * Fat, stop och tallrikar och andra föremål stämplade under 1700-talets senare del - förmånliga, för att inte säga låga priser!
- * Udda föremålstyper som ljusstakar, terriner, skålar, ovala fat, senapskannor, hålkärl etc. - dyrare men efterfrågan kan bli större!
- * Udda städer och udda mästare kan köpas förmånligt om man är uppmärksam och vetgirig!
- Lycka till!

Vackra stämplrar på en vinkanna av Örebromästaren Anders Hedenbom Jr från 1761.

putsar jag inget tenn överhuvudtaget.

Prisbilden

Jag tror att man rent allmänt kan säga att tennföremål är oförtjänt lågt värderade. Ett tennstopp till exempel kostar idag mindre än det gjorde omkring år 1970 och då har ändå ingen hänsyn tagits till penningvär-

desförsämringen. I många fall är ett tennfat eller ett tennstopp från 1800-talet idag billigare än ett nyttillverkat.

Vissa föremålstyper roner ett större intresse än andra, till exempel ljusstakar, terriner, kannor och andra föremål med udda form. På Antikrundan i Östersund blev jag lyrisk över en dosa tillverkad av Norrköpingsmästaren Johan Daniel Schmitt - med en lockdekoration i form av Venus födelse. Ett högst unikt objekt. Den fick en hög värdering eftersom den var unik. Men ännu är det köparnas marknad och det föreligger inget intresse från utlandet.

Utblick ifrån tennsamlarkammaren

Jag har som regel att titta på varje tennföremål som kommer i min väg. Flera gånger har jag gjort fynd genom att vända och vrida på till exempel en alldaglig tenntallrik, som till exempel visat sig haft kunglig ägarmarkering eller så har jag hittat udda mästare i udda svenska städer.

Väl hemma i kammaren har jag haft många timmars kamp med stämplarna innan identifikation har kunnat göras.

Var försiktig!

Man bör vara försiktig med tennföremål. Tennets smältpunkt ligger vid 232 grader C. Eftersom tennföremål alltid är gjorda av blandat tenn (vanligen tenn och bly) ligger smältpunkten lägre. För till exempel trostämplat tenn är den omkring 200 grader C. Låt därför inte stearinljus brinna ned i tennstakarnas ljushattar. Tenn är också känsligt för kyla, och sönderfaller vid 13 grader C till ett grått pulver. Det blandade tennet har en lägre sönderfallstemperatur. Det fyrstämplade tennet är känsligast och tennföremål bör inte förvaras längre perioder i till exempel oeldade sommartorp vintertid. Omvandlingen brukar i vardagliga sammanhang kallas för tennpest. På äldre tennföremål kan man se gråsvarta fläckar eller gropar - de går ej att putsa bort. De sprider sig inte och smittar inte om man förvarar föremålen i normal rumstemperatur.

Precis som alla andra metaller oxiderar tenn. Huruvida tenn skall putsas eller ej är en svåravgjord fråga. Förr putsades tenn alltid. Men ett tennföremål som fått oxidera i decennier kan vara mycket vackert och bör enligt min mening ej putsas. Personligen

Många gånger har tankarna gått till de dukliga hantverkarna som slagit sina stämplrar på möjligen och omöjligen ställen. Inne i en brännvinsplunta får man fiska med en ficklampsglödlampa med lösa tåtar kopplade till ett batteri vid sidan av, för att överhuvudtaget se några stämplrar.

Och sen läser man i Bruzelli om tenngjutarnas levnadsöden och deras registrerade tillverkning (mätt i skålpund). Ju mindre registrerad tillverkning desto större raritet handskas man med.

Höjdpunkten

Till skillnad från många andra föremål som passerar en antikhandlare är tennföremålen ofta små personligheter. Stämplarna blir som små fingeravtryck av tillverkaren och inte sällan får man känslan av någon typ av "kontakt" århundradena till trots.

På sätt och vis är det ju ganska bra när man får härja fritt i en hel föremålsvärld, men jag tycker nog ändå innerst inne att det svenska tennet förtjänar en högre status i dagens antikmarknad. Ännu finns det många fynd att göra.

Så tillbaka till tennkammaren. Kaffekannan jag köpte idag. Stämplarna överensstämmer inte helt med Bruzelli, men när man läser vidare, så står det ju att...

Återigen går man in i stämplarnas dunkla värld. Ficklampsljuset skänker tydlighet och med ens har man klart för sig vem som en gång i tiden tillverkat just det föremål man har inför sig, fascinerande nog... ●●

Tenntallriks är både prisvärda och användbara.

Vattenkanna med inventariemärkning från Gripsholms Slott.

Litteraturltips

Erik Andrén, Gammalt svenskt tenn, Uppsala 1972

Birger Bruzelli, Tenngjutare i Sverige, Stockholm 1967

Birger Bruzelli, Läsnings för tennvänner, Stockholm 1978

Bo Lagercrantz, Gamla tallriks, Uppsala 1959

Albert Löfgren, Stockholms kanngjutareskrå 1-3

Johan Möller, Tennsamlarens uppslagsbok, Stockholm 1967

B O Santesson, Gammalt tenn, Uppsala 1963

Michel Belloncle, Les étains, Paris 1968

Karl Berling, Altes Zinn, ein Handbuch, Berlin 1919

F. Bertram och H. Zimmermann, Begegnungen mitt Zinn, Prag 1967

H H Cotterell, Pewter down the ages, London 1932

Walter Dexel, Deutscher Handwerksgut, Berlin 1939

Theodor Kohlmann, Altes Zinn aus dem westlichen Niedersachsen, Cloppenburg 1972

Ludwig Mory, Schönes Zinn, München 1961

Kai Uldall, Gammelt tin, Köpenhamn 1950